

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Van Yüzüncü Yıl University
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl / Year: 2021 - Sayı: Van Özel Sayısı
Issue: Van Special Issue
ISSN: 1302-6879 - Sayfa/Page: 747-782

Van'da Konut Üretim Faaliyetlerinin Kentsel Gelişmeye Etkileri (1927-2020) The Effect Of Housing Production Activities in The Spatial Development Process Of Van City (1927-2020)

• Zeynep YILMAZ ŞİMŞEK*

* Arş. Gör., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü,
Van/Türkiye.
Res. Assist., Van Yüzüncü Yıl University,
Faculty of Literature, Department of
Geography, Van /Turkey.
zeynepyilmaz@yyu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8349-9155

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:
Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi / Date Received:
30/01/2021
Kabul Tarihi / Date Accepted:
23/03/2021
Yayın Tarihi / Date Published:
20/04/2021

Atrf: Yılmaz Şimşek, Z. (2021). Van'da Konut Üretim Faaliyetlerinin Kentsel Gelişmeye Etkileri (1927-2020). *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Van Özel Sayısı, 747-782

Citation: Yılmaz Şimşek, Z. (2021). The Effect Of Housing Production Activities in The Spatial Development Process Of Van City (1927-2020). *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, Van Special Issue, 747-782

Öz

Bu çalışmanın amacı, Van'da kentsel gelişim sürecinde yaşanan kritik eşiklerin kentte ortaya çıkardığı konut sorununa yönelik yapılan gecekondular, kooperatif, özel ve kamu konut üretimlerinin kentin mekânsal gelişim sürecine etkilerini ortaya koymaktır. 1990'lı yıllarda artan zorunlu göçlerin sebep olduğu konut ihtiyacına yönelik yapılan gecekonduların ortaya çıkardığı yeni mahalleler, 2011 depremleri sonrası yapılan TOKİ konutlarının yapıldığı mahalleler ve yeni açılan mahalleler kentin gelişim istikametine yön vermiş, yeni aksların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Ayrıca 2012 yılında Van'ın Büyükşehir Belediyesi statüsüne getirilmesi ile birlikte il merkezine bağlı bütün köylerin ilin merkez mahallesi olması kentsel alan sınırını değiştirmiş ve genişletmiştir. Sadece demografik anlamda gerçekleşen bu değişim hareketi ile kentin kırsal karakteri daha da güçlendirilmiş ancak kentsel anlamda bir gelişme söz konusu olamamıştır. Çalışma nitel araştırma yöntemi kullanılarak yapılmış ve varılan sonuçlara göre: Van kentinin mekânsal gelişim sürecine etki eden göçler, depremler ve büyükşehir olma gibi faktörlerle beraber gelişen konut üretim faaliyetleri neticesinde kentsel alan sınırı değişime uğramıştır. Bu bağlamında çalışmada kentin değişen sosyal, ekonomik ve fiziki özellikleri ele alınarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Van kenti, konut, gecekondular, göç, büyükşehir olma, TOKİ.

Abstract

The purpose of this study is to reveal the effects of shanty houses, cooperative, private, and public housing productions on the spatial development process of the city. The new neighborhoods created by the slums built for the housing need caused by the increasing forced migration in the 1990s, the neighborhoods where TOKI residences built after the 2011 earthquakes, and the newly opened neighborhoods have guided the development direction of the city and led to the emergence of new axes. In addition, with the bringing of Van to the status of Metropolitan Municipality in 2012, the fact that all the villages of the city center are the central neighborhoods of the city has changed and expanded the urban area boundary. With this demographic change movement, the rural character of the city has been further strengthened, but there has been no development in the urban sense. The study was conducted using the qualitative research method and according to the results: The urban area boundary has changed as a result of the housing production activities that have affected the spatial development process of the city of Van, such as migration, earthquakes, and being a metropolitan city. In this context, the changing social, economic, and physical characteristics of the city were evaluated in this study.

Keywords: Van City, Housing, Slum, Immigration, Being a Metropolitan, TOKİ.

Giriş

İnsanoğlu dünyada var olma mücadelesini verdiği andan itibaren bulunduğu mekân ile ilişki kurmuş ve yaşamını sürdürme gayretini göstermiştir. Yaşadığı çevre ve doğa ile kurduğu ilişkinin ilk kanıtı kendisine bir yaşam alanı belirlemesi, bir mekân üretmesi olmuştur. İnsan kendini koruma içgüdüğü ile barınaklar oluşturmaya başlamış, bu barınaklar ve günümüze kadar değişen çeşitli konut tipleri insanların temel ihtiyaçlarından olan barınma ihtiyacını karşılamıştır. Bu ihtiyaca yönelik olarak çeşitli malzemeler kullanılarak oluşturulan konutlar zaman içerisinde değişen ve gelişen dünya şartlarına ayak uydurarak bilimsel ve teknolojik gelişmelerden faydalanıp çok çeşitli tip ve özelliklere sahip olmuştur. İnsanların yer ile aralarında çeşitli ilişkilerin kurulmasını sağlayan ve yaşamı boyunca edindiği kazanımları yansıttığı fiziksel ortam olan konut, Aynı zamanda bilişsel bir özelliğe sahip olup bireylerin ve toplumların sosyal, psikolojik, kültürel ve ekonomik pek çok niteliklerini içinde barındırmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde doğanın etkilerine, kullanıldığı toplumların üretim ve tüketim ilişkilerine ve gereksinimlerine göre değişim göstermiş, zaman içerisinde çeşitli özellikler kazanmıştır.

Her şeyden önce bir sığınak olup insanların temel ihtiyaçlarını karşıladığı, dış dünyanın olumsuz etkilerinden korunduğu ve dinlenme imkânı bulduğu konut, ayrıca mahremiyeti korumak gibi önemli bir

özelliğe de sahiptir. Bu yönleri ile konut sosyal bir ürün olmaktan çok psikolojik bir duygu barındırır ve kişilere bireysel bağımsızlık hissi verir. Konutun toplumsal düzeni sağlama ve kişilere, topluma karşı bir duruş sergileme imkânı vermesi gibi bir rolü de vardır. Bütün bu yönleri ile aslında çok boyutlu olan konut bir dizi paradigmatik unsura bağlı olarak şekillenmektedir.

Kentleşme ile beraber ortaya çıkan sorunların başında gelen konut sorunu en dar manada insanların barınma ihtiyacını karşılayacak konutlara sahip olamaması anlamına gelmektedir. Ancak sorun sadece niceliksel olarak konut stoğunun ihtiyaca cevap verememesi şeklinde algılanmamalıdır. Aynı zamanda konutun, altyapı, mekân ve kalitesi gibi unsurlarından yoksun olması konut sorununun diğer bir boyutunu oluşturmaktadır. İnsan hayatının vazgeçilmez bir ihtiyacı olan konutun, bir sorun haline gelmesi, beraberinde pek çok sorunu da getirmektedir. Çünkü konutun sahip olduğu çeşitli özellikler ve fonksiyonlar sorunun daha geniş manada ele alınmasını gerektirmektedir. Tekeli'nin dediği gibi "konut bir barınak olarak, onu kullananları dış çevrenin istenmeyen etkilerinden korur ama en ilkel biçimlerinde bile bu koruma işlevi beraberinde birçok başka işlevi de sağlar" (Tekeli, 2010: 97). Toplumun gelişmesi ile bu işlevler artar ve çeşitlenir. Sanayi öncesi dönemlerde bir üretim mekânı olan konut sanayileşme ile birlikte kentsel hizmetlerin yapıldığı bir yer olmuştur. Teknoloji ve haberleşme devriminden sonra da pek çok işleve talip olan konut, ister kapitalist ülkelerde olsun, ister sosyalist ülkelerde olsun bu çok çeşitli işlevleri içeren barınağı yurttaşlarına sağlamak devletlerin anayasal görevidir. Bu bakımdan konut sorunu tüm kentsel altyapı ve hizmetlerin toplumun her kesimine yeterli ölçüde sağlanması ile çözülecektir (Tekeli, 2010: 98).

Konut sorununun çok boyutlu olması sorunun çok yönlü ele alınmasını gerekli kılmış ve yapılan çoğu çalışmada konut sorunu birbirleri ile sıkı ilişki içerisinde olan bazı faktörler ile açıklanmıştır. Bunlar; nüfus hareketleri, kentleşme, göç, işsizlik, ekonomik durum, gelir dağılımı, imar afları, kent toprakları üzerindeki spekülasyonlar, konutların eskimesi, afetler nedeniyle ortaya çıkan konut ihtiyacı vb. faktörlerdir. Türkiye'de ve dünyada konut sorununa neden olan faktörler genellikle aynı nedenlere dayanmaktadır, ancak ülkelerin konut talebi ve sorunun boyutları bölgelerin özelliklerine göre değişim göstermektedir. Türkiye'de sorunun farklı ölçekte yaşanıyor olmasının sebebi halen gelişmekte olan bir ülke olması ve kentleşme hareketlerinin gelişmekte olan bir ülkeye özgü nitelikler taşıyor olmasındandır.

Türkiye'nin diğer pek çok kentinde olduğu gibi Van kentinin mekânsal gelişim sürecinde etkili olan göçler kentleşme hızını ve yapısını etkilemiştir. Kentin tarihi geçmişi çok eski dönemlere dayanmaktadır ve dolayısıyla birçok eski medeniyete ev sahipliği yapmış, farklı kültürlerin kaynaşma noktası olmuştur. Bu sorunların çözümü noktasında yapılan çalışmaların yetersiz olduğu günümüze kadar büyüyerek gelen gecekonduların mahallelerinin çokluğu ile anlaşılabilir. Bu mahaller kentin alansal gelişiminde konut üretimine bağlı olarak yeni gelişme akslarını ortaya çıkarmıştır. Van kenti mekânsal gelişim sürecine doğrudan etki eden unsurların başında gelen konut sorunu, kentin gelişim süreci boyunca yaşadığı göçlerden başka doğal afetler sonrasında da öne çıkmıştır. Kent en son 2011 yılında şiddetli bir depremle sarsılmış ve sonrasında yaşanan çok sayıda konut kaybı sorunu daha ileri boyuta taşımıştır. Deprem sonrası ortaya çıkan konut sorunu özel sektör ve kamu destekli konut üretimi ile telafi edilmeye çalışılmış ancak yeterli gelmemiştir. Deprem sonrasında özellikle kamu destekli yapılan TOKİ toplu konutları mekânsal gelişim sürecinin konut üretimine bağlı olarak gösterdiği değişimin açık bir örneği olmuştur. Ayrıca Van kenti mekânsal gelişim sürecinde etkili olan konut üretim faaliyetlerinin şekillendirdiği kentsel alan sınırı 2012 yılında ilin büyükşehir statüsüne getirilmesi ile birlikte çok daha geniş bir alana yayılmıştır.

1. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı Cumhuriyet Dönemi'nde Van'ın kentsel gelişme sürecini konut üretim faaliyetleri bağlamında ele almaktır. Günümüz kent makroformunun oluşumuna katkı sağlayan süreçlerin ortaya çıkardığı konut sorununa yönelik yapılan faaliyetlerin kentin fiziki mekânına, sosyal ve kültürel kimliğine yansımalarını ortaya koymaktır. Konut üretim sürecinde yaşanan gelişmelerin, konutların tipi, yapı malzemesi, kat sayısı ve donatıları gibi özelliklerinde meydana getirdiği değişimleri dönemler itibari ile ele almaktır. Çalışma Cumhuriyet döneminden itibaren günümüze kadar 1927-1950, 1950-1980, 1980-2000 ve 2000 sonrası şeklinde 4 döneme ayrılarak incelenmiştir. Çalışmada kullanılmak üzere İLBANK Genel Müdürlüğünden elde edilen imar planı raporları ve Van Büyükşehir Belediyesi ile ilçe belediyelerinden elde edilen veriler ışığında bu dönemler içerisinde kentsel gelişme ile ilgili detaylı bilgiler verilmiştir. Coğrafi Bilgi Sistemleri ortamında haritalar hazırlanmış, uydu görüntüleri kullanılarak dönemler itibariyle kentsel alan sınır değişimi ile ilgili görsel malzemeler oluşturulmuş ve çalışma alanı betimlenerek konu daha anlaşılabilir hale getirilmiştir. Araştırma; doküman analizi,

gözlem ve görüşmelere dayalı nitel veri toplama yöntemi ile hazırlanmış, kentsel mekânda meydana gelen olay ve olgular gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konulmuştur.

2. Van'da Konut Üretim Faaliyetleri Ve Kentsel Gelişme

Kentsel gelişme, kentlerin tarihsel, kültürel ve fiziksel özelliklerinden oluşan bir gelişim sürecini kapsamaktadır. Kentin bir bütün olarak planlanması ve gelişimi ile birlikte kente ait her parçanın ayrı ayrı gelişimini içeren bu süreçte demografik özellikler ve göç hareketleri önemli bir etken olmaktadır. Harvey'e göre kentler son 20 yılda çok hızlı bir şekilde büyümüşdür ve bu büyüme kentin mekânsal biçiminde önemli değişimler ortaya koymuştur. Kent sistemindeki faaliyetlerin konum ve dağılımında yeniden örgütlenme olmuştur. Bu değişimler doğal ve doğru olarak kentsel sistemde değişen talep eğilimleri, teknoloji vb. karşısında yapılan ayarlamaların bir göstergesidir (Harvey, 2013: 61).

Kentlerin dokusunu oluşturan yapılaşmış ve yapılaşmamış alanların bütününe kapsayan kentsel mekân; yapılar ve kentsel açık alanlar arasındaki ilişki ile inşa edilirken kentsel yaşamın niteliği de etkili olmaktadır. Kentsel yapı stoğu içinde büyük bir paya sahip olan konut alanları kent mekânının fiziksel karakteri üzerinde etkili olmuştur. Kentlerin en temel unsuru olan konutlar, tarihsel gelişim sürecinde çeşitli konut sunum biçimlerine bağlı olarak mekânsal gelişime yön vermiştir. Zamanla konutun değişen anlam ve fonksiyonları konut sunum biçimlerinde çeşitliliğin olmasını sağlamıştır. Kullanıcıların sosyo-ekonomik özelliklerine göre belirlenen konut talebine göre değişen ve gelişen konut sunum biçimleri kentsel alanda konut üretimine dayalı farklı konut mekânlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Van kentinde konut üretim faaliyetlerini etkileyen pek çok faktöre bağlı olarak üretilen konut mekânları tarihsel süreç içerisinde kentsel alan kullanımında farklılıklara yol açmış kentin yeni gelişim akslarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kent ilk kurulduğunda bir kale kenti olup daha sonra güneyindeki ova tabanına doğru yayılan bahçeli müstakil konutların şekillendirdiği bir yapıya sahip olmuştur. Kentin tarihi gelişim sürecinde meydana gelen olaylar kent mekânının kullanımında farklılaşmalara yol açmıştır.

Van kentinin tarihi ile ilgili yapılan araştırmalarda M.Ö. 3 bin yılından beri Van Kayalığı ve yakın çevresinde yerleşmelerin olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bölgede yaşayan en önemli uygarlıklardan biri olan Urartular döneminde Van Kalesi güney eteklerinde kurulan bir aşağı yerleşme ile çevrilmiştir. Eski Van Şehri olarak adlandırılan bölge ilk olarak kalenin güneyinde kurulmuş, M.Ö. 9. yy'dan sonra nüfusun

ve konut sayısının artması ile kale surlarının dışına taşmıştır (Konyar, 2015: 94). Van kentinin de içinde bulunduğu Van Gölü Havzasında konut mimarisine yönelik ilk somut kanıtları İlk Tunç Çağı'ndan başlayarak görmek mümkündür. Bölgede Urartu Döneminde yapılan konut mimari örneklerini açık bir şekilde görmek mümkündür. Özellikle Van Kalesi Höyüğünde bu döneme ilişkin sivil konut mimarisi son yıllarda gün yüzüne çıkarılmıştır (Konyar, 2015: 4). Osmanlı Döneminde şehir olarak gelişme gösteren Van ile ilgili olarak Evliya Çelebi Seyahatnamesinde, Aşağı Kalede yani şehrin bulunduğu kısımda 8.800 hücre bulunduğunu, bütün evlerin kireç ve cibis ile sıvalı, iki katlı, kargir ve düz yapıldığını, bütün caddelerin düz, temiz, geniş kaldırımli olduğunu aktarmıştır (Evliya Çelebi: 257). XIX. yy sonunda Van, şekil ve fonksiyon bakımından iki kısımdan meydana gelmekteydi. Kalenin güneyinde surlar içerisindeki şehrin eski kesimi (Eski Van) iş ve ticaret sahasını, surlar dışında kalan bahçeler kesimi ise oturma alanını teşkil etmekteydi. Şehrin uzunluğu 5-6 km genişliği ise 3 km'ye ulaşmıştır. Bu yüzyılda şehrin büyük kısmı surların dışına çıkmış bahçelere yerleşmişlerdir (Kalelioğlu, 1980: 25). Ermenilerin Şahestan olarak adlandırdığı Van şehri, eski şehir olarak da bilinmektedir. Şehir surlarının dış kısmında bulunan varoş bahçelik kesim kuzeye kadar uzanıp doğuya doğru elmalıklara kadar Aygestan ismini almıştır (Foto 1) (Ağaoğlu, 2007: 313).

Foto 1. İşgal sonrası Kalenin güneyinde yeniden inşa edilen Van kenti

Kaynak: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerlesim-birimi/cografya.html>-21.12.2020
1915'te yaşanan Rus işgalinden sonra Van Kalesi güneyinde yeniden imar edilen kentte yaygın olan konut tipi kerpiç malzmeden

yapılmış en fazla iki katlı ve bahçeli konutlardır. Kentte 19. yy sonlarına kadar devam eden Urartulardan kalma bahçe geleneğini o dönemin neredeyse bütün konutlarında görmek mümkündür. Bu dönemde kent bağ ve bahçelerin hâkim olduğu az konutlu bir dokuya sahiptir (Alp, 2016: 35). Van kentinde konutlar genelde düz damlı ve bitişik nizamda inşa edilmiştir. Kent bağları, bahçeleri, düz damlı evleri ve mahalle aralarından yükselen minare ve kubbeleri, cami ve konsoloslukları, okul ve kolejleri sivil ve askeri toplulukların bir arada bulunduğu bir kenttir. Kent içinde konutlar belli bir bölgeye ayrılmamış sivil ve dini mimarinin iç içe bulunduğu homojen olmayan şekilde dağılım göstermiştir. Müslüman ve Ermeni konutları arasında hiçbir fark görülmemekte her türden yapı uyumlu bir şekilde yayılım göstermiştir (Foto 1) (Öztürk, 1998: 27).

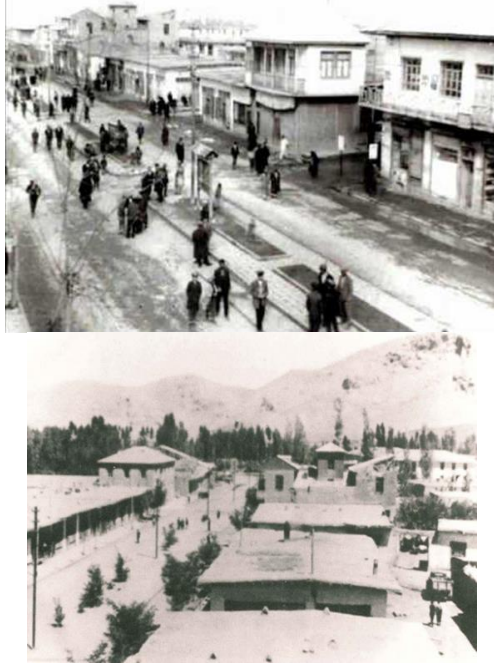
2.1. 1927-1950 Dönemi

1918 yılında Van'ın düşman işgalinden kurtarılması sonrasında şehre dönen halk yeni yerleşme alanı olarak Van Gölü kıyısından 7 metre içeride harap edilmeyen eski gayri-müslim mahallelerine yerleşmiştir (Tuncel, 2012: 510). Daha sonra ova üzerine yerleşmeler kurulmuş ve günümüzdeki kent merkezi yönünde gelişmeler yaşanmıştır (Eriçok, 2019: 179). Kent Cumhuriyet Dönemine il merkezi olarak girmiş ve bu dönemde I.Dünya Savaşı'nın kentte açtığı derin izler silinmeye çalışılmış, toplumsal ve kültürel canlanma yavaş yavaş gerçekleştirilmiştir (Şahin, 2015: 433). Şehrin nüfusu yaşanan göçlerle yavaş yavaş artmaya başlamış ve Van Çarşısı Şerefiye Mahallesi'nde küçük bir alanda kurulmuştur. Kentin merkezi bugünkü Cumhuriyet Caddesinin olduğu kesimde kurulmuş olup, kuzey-güney yönünde uzanan bu cadde üzerinde dükkânlar, mağazalar, lokantalar, resmi daireler yer almıştır (Tuncel, 2012: 510).

Cumhuriyet sonrasında kentin Van Gölüne doğru alüvyal bir ovada kurulması sebebiyle cadde ve sokak oluşumları kentin morfolojik özelliklerine göre şekillenmiştir. Kentin en önemli caddesi olan İpekyolu ve Cumhuriyet Caddesi Van Gölü'ne paralel uzanırken, Melen Caddesi, Sihke, Kazım Karabekir, İskele, İki Nisan ve Cumhuriyet Caddeleri İpekyolu'na hafif bir meyille bağlanmaktadır. Mahalle içerisinde sokaklar bu caddelere gelişigüzel bağlanmış ve karışık bir sistem oluşturmuştur. Özellikle Ermenilerden kalma Erek Mahallesi (Cevdetpaşa) ve Hafiziye mahallesi güneydoğusundaki sokaklar oldukça dolambaçlıdır. Bu caddelerin oluşumunda morfoloji kadar güvenlik, su kaynakları, pazarlar, dini ve kültürel öğeler gibi beşeri faktörlerin de etkisi vardır. Cumhuriyet Döneminde yeniden kurulan Van kenti için güvenlik bir sorun olmaktan çıkmış, daha çok su

kaynaklarının özellikle de kehrizlerin bol olduğu alanlar yerleşmeler için uygun görülmüştür (Kızılaslan, 2001: 93-94).

Foto 2. Van Cumhuriyet Caddesi (1950'li yıllar)

Kaynak: <https://kilavuzu.com/rykov/10212/index.html>(16.12.2020)

Van kenti çevresinde yer alan diğer kentlere göre daha cazip imkânlarla sahip olması bakımından geçmişten bugüne göç alan bir kent konumundadır. 1943 yılında kentte kurulan havaalanı ile ulaşımında yaşanan gelişmeler Van'da sanayi ve ticaretin gelişmesine olanak vermiş çeşitli fabrikaların burada kurulmasını sağlamıştır. Bu dönemden sonra hem kent nüfusu artmış hem de mekânsal gelişim hızlı bir şekilde büyümeye devam etmiştir. 1945 yılında meydana gelen yıkıcı deprem sonrasında 2 katlı binaların çoğu yıkılmış tek katlı konutlar oturulamayacak duruma gelmiştir (Tuncel, 2012: 510)

1930 yıllarında devlet eliyle sanayi tesisleri kurulmuş ve yeni yapılar inşa edilmiştir. Bu yapılar genelde Osmanlı mimari geleneğinin izlerini taşıırken Cumhuriyet döneminde yapılan yapılarda daha modern bir üslup kullanılmıştır (Eriçok, 2019: 181). Bu yapı örneklerinden bazıları; D.S.İ 17. Bölge Müdürlüğü Binası, Tekel binası, İller Bankası Bölge Müdürlüğü binası ve Sümerbank binalarıdır (Keser, 2009: 35-36). Kentte konut üretiminde geleneksel ve modern mimari ile inşa

edilen konutlar 1940'lı yıllarda birkaç örnekte görülebilmektedir (Eriçok, 2019: 181).

Foto 3. Eski Van kentinde kerpiç bedenli, düz damlı ve bitişik nizamlı konutlar

Kaynak: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerlesim-birimi/cografya.html>-21.12.2020.

1950 yılında kentte 12 mahalle bulunmaktadır. Kent dağınık yerleşmelerin hâkim olduğu kerpiç, düz damlı bir-iki katlı bahçeli evlerin olduğu küçük bir kent formunda şekillenmiştir. Bu dönemde yapılar en fazla iki katlı kerpiçten ve bahçe içerisinde yapılmıştır. Urartu döneminden kalma bahçe geleneği 19. yy sonuna kadar devam etmiştir. Kentin genel dokusunu bu dönemde bağ ve bahçeler oluşturmaktadır (Eriçok, 2019: 179). 1950'li yıllarda kentte yerleşme dokusu değişmeye başlamış ve kentsel mekânda gecekondu yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Kent 1950'li yıllara kadar Urartu uygarlığının değerleri üzerinde zengin kültürel mirasa sahip bir kent olma özelliği taşıırken özellikle bu dönemden sonra değişmeye başlamış, günümüzde ise algılanması zor bir mekânsal organizasyona sahip bir kente dönüşmüştür (Eriçok, 2019: 181-182).

Cumhuriyet sonrası Van kentinde kentsel alanın (MİA) dışına doğru gidildikçe konut alanları yoğunlaşmaktadır. Kentte yerleşim alanı oldukça geniş yer kaplarken merkeze uzak mahallelerde konut yoğunluğu düşmektedir. 1970 yılında yapılan bina sayım cetveline göre kentte toplam 7250 bina bulunmakta bunun 5750'si yani yaklaşık

%80'i konutlar, geriye kalanını ise diğer binalar oluşturmaktadır. Hızla gelişen kentte her yıl 500 bina yapılmaktadır. 1980 yılında kentte yapılan konutların büyük çoğunluğu kerpiç malzeme kullanılarak yapılmıştır. Konutların %93'ü kerpiçten, geriye kalan %7'lik kısmı kagir, ahşap ve karışık malzeme kullanılarak yapılmıştır. Son yıllarda Van Çimento Fabrikası'nın da açılması ile beraber çimento ve briket kullanılarak konut yapılmaya başlanmıştır. Kentte hâkim olan tek katlı yapıların yerini merkeze doğru gidildikçe çok katlı apartmanlar almaya başlamıştır (Cuinet, 1892: 695).

2.2. 1950-1980 Dönemi

Van kenti 1950-1980 döneminde dağınık yerleşmelerden oluşan bir kent görünümünde olup konutlar yine kerpiç malzemeden yapılmış düz damlı ve bahçe içinde yer almaktadır. Kentin orta yerinde Cumhuriyet Caddesi uzanmakta ve merkezi iş alanını oluşturmaktadır. Cadde boyunca dükkânlar, mağazalar, ticarethaneler ve resmi daireler aralıklı bir şekilde sıralanmakta ancak henüz yapılaşma mevcut değildir. Bu dönemde Van henüz gelişmekte olan bir kent görünümüne sahiptir (Kalelioğlu, 1980: 39). Kentin gelişimi daha çok doğu-kuzey yönünde ilerlemiş, doğuda topoğrafyanın elverişli olduğu sahalarda yerleşmeye açılmıştır. Ereğ Dağı eteklerinde Bağlarbaşı (Yenimahalle) mahallesi ve Haçort mahallesi kurulmuştur. 1972 yılında İskele Köyü kente dâhil edilince kent sınırları Van Gölü kıyılarına dayanmıştır (Kalelioğlu, 1980: 40). Bu dönemde Van Ovası üzerinde gelişimini sürdüren kent, Ereğ Dağı eteklerinden göle doğru uzanmakta, Kentin doğu-batı uzunluğu 10 km, kuzey-güney genişliği ise 5-6 km'yi bulmaktadır. Bu sınırlar içerisinde kentte 25 mahalle bulunmaktaydı. XIX. yy'da Doğu Anadolu Bölgesinin büyük kentlerinden biri olan Van gelişmeye devam ederek Türkiye'nin orta büyüklükteki kentleri arasına girmiştir (Kalelioğlu, 1980: 40).

Kent nüfusunda meydana gelen artışla beraber var olan konut ihtiyacına yönelik olarak kentin tarım alanları 1976-1977 yılları arasında imar planı ile yapılaşmaya açılmıştır. Bu dönem çok katlı apartman yapılarının temelini atıldığı dönem olmuş ve çok katlı apartman blokları ile kent kontrolsüz bir şekilde değişime uğramıştır (Uğurlar, 2019: 461). Kent merkezinde konutlar birbirleri ile bitişik nizamda bulunurken çevre mahallelere doğru gidildikçe bahçe içerisinde müstakil konutların yoğun olduğu görülmektedir (Kalelioğlu, 1980: 40-41). Kentteki yapıların 1940-1970 yılları arasında çoğunlukla geleneksel üslupla yapıldığı ancak zamanla ülkede gelişen dinamiklerden yavaş yavaş etkilendiği görülmektedir (Uğurlar, 2019: 456). Kentte 1980 yılına kadar yaygın konut tipi olan tek ve çift katlı

konutlara bütün mahallelerde rastlamak mümkündür ve bu konutlar yoğunlukla; Halılağa, Hatuniye, Topçuoğlu, Buzhane, Selimbey, Hacı Mehmet, Edremit Sokağı, Eskişehir, Kaleardı, Tebriz Kapı, Şabaniye, İskele, Akköprü ve Tepebaşı mahallelerinde toplanmıştır. Akköprü ve İskele mahallelerinde briketten yapılmış ve çatısı sac la kaplı daha modern konutlar inşa edilmiştir (Kalelioğlu, 1980: 63).

Eski Van kenti konutlarında kullanılan malzemeler taş, kerpiç, ahşap ve tuğladır. Kerpiç yapımında ve düz dam döşemesi için kullanılan toprak kentin 18 km kuzeyinde bulunan Bardakçı köyünden getirilerek yapılmaktadır. Konutların kapı ve pencerelerinde, taban ve taban kaplamalarında bölgede bolca bulunan kavak ağacı kullanılmıştır. Konutların dış kısmında su basma seviyesine kadar olan bölümde kesme taş malzeme kullanılmıştır. Tavan kısmına 40-50 cm aralığında yerleştirilen kirişlerin üstünde 34 cm kalınlığında mertekler yer alır ve merteklerin üzeri kamışlarla kapatılarak en üstü toprakla örtülmüştür (Öztürk, 1998: 27). Bu toprak loğla iyice sıkıştırılıp birkaç gün sonra çamurla sıvanır, yapılan bu işlemlerden sonra damın akıtmasını önlemek için tuz dökülmüştür. Damlar duvarları yağmur ve kar sularından korumak için saçaklı yapılır ve bu düz damlarda biriken sular 70-80 boyunda şoratanlarla akıtılmaktadır. Ayrıca damların üzerine oda sayısına göre bacalar yerleştirilmiştir (Foto 4) (Kalelioğlu, 1980: 60).

Foto 4. Eski Van kentinde kerpiçten yapılan düz damlı tek ve çift katlı konut örnekleri

Kaynak.(<https://hursedanet/yasam/120381-eski-van-evleri-birbir-yok-oluyor.html> 15.12.2020)

Kente 1950’li yıllarda geleneksel konut tipi yaygın olmakla birlikte yeni modern konutların da sayısında artış olmuştur. Apartman

tipi konutların sadece üst gelire sahip kişilerce değil orta gelir düzeyinde olan gruplar tarafından da tercih edildiği dikkat çekmektedir. Özellikle bu dönemde başlayan kooperatifleşme faaliyetleri ile alt ve orta gelirliilere uygun konut üretimi hız kazanmıştır. 1965 yılında çıkarılan kat mülkiyeti kanunu ile birlikte yap-satçı konut üretim biçimi gelişmiş ve geleneksel kalıpların dışında yeni modern mimari yapı kültürünün yansıması olan apartman konutları kentte yaygınlaşmıştır. Kentsel alanda ciddi fiziki değişimlerin yaşandığı bu dönemde konutlar artık üreticinin maksimum kar anlayışına yönelik olarak üretilmeye başlanmıştır. Kentte yeşil alanlar yeni konut alanlarına dönüştürülerek geleneksel yapıdan çok uzak çok katlı apartman blokları yapılmıştır (Foto 5)(Eriçok, 2019: 182).

Foto 5. A)1970 yıllarında Cumhuriyet Caddesi üzerindeki apartman konutu örneği (Eriçok, 2019: 182), B) Geleneksel tarzda yapılan kerpiç konut kalıntısı ve onların yerini alan yapsat sunum biçimi olan apartman blokları (Sami, 2009: 45)

Kaynak: (Akt. Uğurlar, 2019: 461)

Bu dönemde kentin gelişmesinde etkili olan faktörler dikkate alındığında, 1960'lı yıllarda Tatvan'la ilişkiyi sağlayan demiryolu bağlantısının kurulması kentin İskele Caddesi boyunca ve Edremit yönünde gelişimini sağlamıştır (Eriçok, 2019: 183). 1960 yılından itibaren kentte birçok bölge müdürlüğü açılmış ve buralarda istihdam edilmek üzere personel alımı gerçekleştirilmiştir. Ayrıca yeni kurulan sanayi tesislerinin temelleri atılmış, bir kaç faaliyet girmiştir. Kentte iş sahaları genişlemiş ve kent daha iyi bir yaşam arayışında olan çevre

il ve ilçelerdeki nüfusu kendine çekmiştir. Van Göl'ünün güneyinden geçen Van-Tatvan karayolu 1970 yılında faaliyete girmiş, Van-İran demiryolu açılmıştır. Van Gölünde feribot seferleri başlamış, on saat olan Van-Tatvan arası mesafe 4 saate düşürülmüştür. Fiziki anlamda da değişime uğrayan kentin hem doğum oranlarının artması hem de çevre illerden göç alması ile nüfusu artmış ve büyümesi kaçınılmaz olmuştur. Artan nüfusa yönelik yapılan konutlar kentte yoğunlaşma meydana getirmiş yeni mahalleler yerleşime açılmıştır (Kalelioğlu, 1980: 39-40).

Bu dönemde kent sosyo-ekonomik ve fiziki özellikleri bakımından iki farklı yerleşme özelliğine sahiptir. Bu iki kesimde yerleşen insan grupları gelir seviyeleri, merkezle olan ilişkileri ve nüfus yoğunlukları bakımından farklıdır. Birinci bölge; İpek Yolunun doğusu yani kent merkezinin olduğu bölgede yerleşmeler mekânsal görüntü ve sosyal yönden farklılaşmalar göstermektedir. Kentin ticari ve idari merkezinin bu bölgede yer alması nedeniyle yerleşmeler genelde iş-iskân ilişkisi bağlamında dağılım göstermiştir. Arazi fiyatları da bu yaklaşımı destekler nitelikte olup diğer bölgelerde görüldüğü gibi toprağa bağlı kırsal karakter yerini kentleşmeye dönük (meslekler, nüfus yoğunluğu, arazi fiyatları, parsel büyüklükleri, kat yükseltisi vb) karakterlere bırakmaktadır. İkinci bölge; İpek yolunun batısı Eminpaşa, Buzhane, Topçuoğlu, Şamranaltı, Halilağa, Tebrizkapı ve Selimbey mahallelerinden oluşmaktadır. Bu saha tümüyle ziraat ve bahçe tarımı açısından verimli topraklara sahip olup, bölgenin tarım yönünden en kıymetli topraklarına sahiptir. DSİ tarafından açılan sulama kanalları ile tarımsal faaliyetler desteklenmektedir. Genelde çiftçilerin ve mevsimlik işçilerin ikamet için tercih ettiği bu bölgede zamanla memur ve esnaf gruplarının da yerleştiği görülmektedir (İmar Planı Açıklama Raporu, 1978: 9-11).

Kent 1980 yılından sonra fiziksel olarak gelişme göstermeye başlamış yeni konutların inşasıyla büyüyen kentte eski bahçeli geleneksel konutlar kaybolmaya yüz tutmuştur. Bu dönemde kente olan göçlerin sebep olduğu sorunları kontrol altına almak, kentin sahip olduğu merkezilik karakterinin devamını sağlamak ve sosyo-ekonomik faydayı ön planda tutarak, altyapı maliyetlerini minimize etmek için 1978 İmar Planı yapılmıştır. Planda kentin bahçecilik ve sebzeçilik faaliyetleri iç içe gelişen yerleşme özelliği gösterdiği belirtilmiş ve kentin formu bahçeciliğin yapıldığı alanlara doğru gelişme göstermiştir. Tarıma dayalı nüfusun sebze ve bahçe tarımına uygun alanlarda yerleşme temayülünün olduğu (İmar Planı Açıklama Raporu, 1978: 2) bu dönemde kentin en kıymetli toprakları, yani sulamaya elverişli tarım arazileri kentin batısında ve kuzeydoğusunda yer almaktadır. Toprak, jeoloji, su seviyesi yönlerinden inşaata en uygun alanlar kentin doğu ve

güneydoğu alanlarıdır (İmar Planı Açıklama Raporu, 1978: 6-8). Konut alanlarının yoğun olduğu bölgelerde alınan kararlara göre konut ve nüfusun yoğun olduğu kent merkezinde yoğunluk 250 kişi/ha, parsel bölünebilirliği 50 m², ortalama kat sayısı 3 ve net konut alanı oranı %70'dir. Gecekondu önleme bölgelerinde yoğunluk 210 kişi/ha, parsel bölünebilirliği 300 m², ortalama kat sayısı 1, net konut alanı oranı %65'dir. Yüksek yoğunluk bölgeleri ile gecekondu bölgelerini saran ortalama yoğunluk bölgesinde yoğunluk 175 kişi/ha, parsel bölünebilirliği 500 m² ve kat sayısı 2, net konut alanı %70 olarak belirlenmiştir (İmar Planı Açıklama Raporu, 1978: 13).

2.3. 1980-2000 Dönemi

Van kentinin alansal olarak genişlemesi ve gelişme göstermesi 1980 yılından sonra hız kazanmıştır. Bu süreci belirleyen temel unsur o dönemde artan göç hareketleri olmuştur. Bölgede yaşanan terör olayları şiddetlendiği için yaşanan zorunlu göçlere bağlı olarak kent oldukça genişlemiştir (Deniz, 2009: 184). Kent makroformunun temel belirleyicisi olan 1980 sonrası yaşanan zorunlu göçler ile kentin imarlı alanlarının 1996 yılında iki katına çıkarılması ihtiyacı göçle gelenlere barınma imkânı sunmaktan kaynaklanmaktadır (Uğurlar, 2019: 461-462). Göçlerle beraber kentte konut talebinin artması arazi fiyatlarının yükselmesine neden olmuş, kent merkezindeki eski tek katlı kerpiç konutlar yıkılarak yerine çok katlı apartmanlar ve lüks siteler inşa edilmiştir (Deniz, 2009: 185). 1980 yılında kentteki konutların %93'ü kerpiç malzemeden yapılmış tek katlı düz damlı konutlardan oluşurken, çift katlı konutlar %6'luk bir orana sahip olup çok katlı apartmanların oranı ise sadece %1'dir (Kalelioğlu, 1980: 58).

2.3.1. 1990'lı Yıllardaki Zorunlu Göçler

Son 25 yıl içerisinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ortaya çıkan zorunlu göçler kırsalda geleneksel bir yaşam süren yüzbinlerce insanın hayatını derinden etkileyerek bu insanların kitleler halinde en yakınında bulunan kentlerin çöküntü bölgelerine göç etmelerine sebep olmuştur. Bölgede en fazla Van ve Diyarbakır illerine yönelen göçler kentlerin dokusunu, toplumsal ve kültürel yapılarını önemli ölçüde etkileyerek yoksulluğu zorunlu bir yaşam haline getirmiştir. Zoraki/zorunlu göçler kentlerin fiziksel olarak bozulmasına neden olmuş, konut eğitim ve sağlık gibi sorunları beraberinde getirmiştir (Sami, 2009: 22-23).

Zorunlu göçlere tabi olan halkın Van kentini tercih etmesinin üç gerekçesi vardır. Bunların; %75'i güvenlik, %21'i ekonomik, %4'ü ise sosyo-kültürel faktörlere bağlı gerçekleşmiştir. Güvenlik

gerekçesinin içerisinde bölgedeki terör olayları, köy boşaltmaları, çatışma ortamı, şiddet, kan davaları gibi olumsuzluklar sayılabilir. Ekonomik nedenler ise yayla yasağının olması ile hayvancılığın sekteye uğraması sonucu geçim sıkıntısının yaşanmasıdır. Sosyo-kültürel nedenler arasında eğitim, sağlık ve iyi yaşam kalitesine erişebilme isteği bulunmaktadır (Deniz, 2009: 181).

Van kentine olan göçler genelde çevresinde bulunan ve gelişmişlik yönünden kendisine göre daha az gelişmiş illerden gerçekleşmiştir. Özellikle Hakkâri'den en fazla göçü alan ilin toplam göç eden nüfus içerisindeki payı %25'tir. Başta Hakkâri olmak üzere çevresindeki illerden fazlaca göç alan Van'ın önemli bir varış noktası olmasının sebebi coğrafi yakınlıktır (Yılmaz, 2012: 49). Göç eden nüfusun büyük bir kısmı Bahçesaray, Başkale, Gürpınar, Çatak ve Çaldıran ilçelerinden gelmiştir. Çevre illerden ise Hakkâri'nin Çukurca ve Yüksekova ilçeleri, Şırnak'ın Beytüşşebap ilçesi ile merkez köylerinden gelenler olmuştur. Siirt'in merkez köyleri ile Pervari ilçesinden ve Bitlis'in Mutki İlçesinden göç edenler de bunlara dâhildir (Deniz, 2009: 180).

Kentin nüfusunun hızlı bir şekilde arttığı bu dönemde ortaya çıkan hızlı kentleşme beraberinde getirdiği pek çok sorun yüzünden demografik şişme olarak değerlendirilmektedir. Göçlerle beraber kentte arsa ve konut talebi artmış talebe göre fiyatlar oldukça yükselmiştir. Kentte hızlı ve çarpık kentleşme başta olmak üzere çeşitli sorunlar meydana gelmiştir (Yılmaz, 2012: 41-42). Bunların başında gecekondular sorunu gelmektedir. Kentin çeperinde yaşama tutunan göçmenler kendi imkânları ile kendi barınakları olan gecekondularını yaparak kentteki çöküntü alanlarını meydana getirmiştir. Kentin dış kısımlarına yerleşen göçmenler "evsi" yapılar içerisinde yeni bir yaşam alanı oluşturma mücadelesi vermişlerdir. Altyapıdan ve ulaşım imkânlarından yoksun bu gecekondular zamanla, Bostaniçi, Yalın Erez ve Karşıyaka, Beşyol gibi mahallelere dönüşmüştür (Sami, 2009: 34).

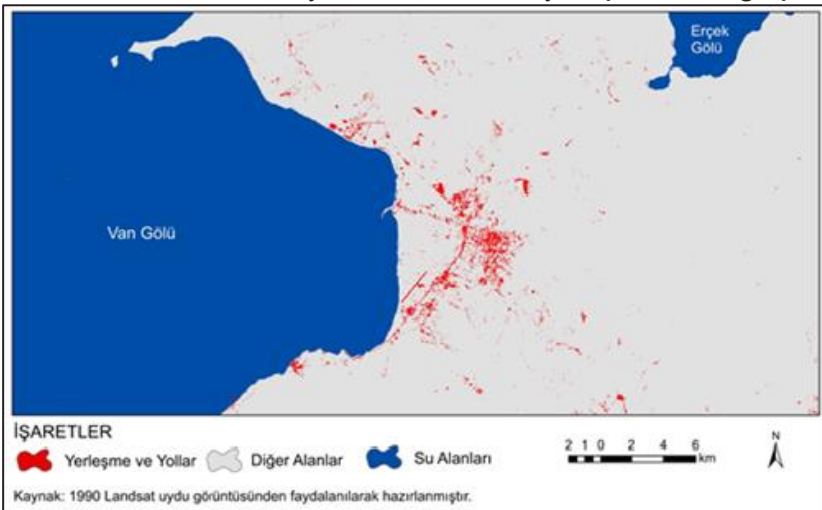
Foto 6. Gecekonduların yoğun olduğu Hacıbekir (Haçort) Mahallesi

Van kent merkezinde göçler nedeniyle hızlı nüfus artışı ile plansız kentleşme alanları ortaya çıkmıştır. Kent merkezi güneyinde Hakkâri yolu üzerinde ve merkezin doğusu ile kuzeybatısında yer alan tarım alanları üzerinde uygulama imar planlarına aykırı yerleşim alanları bulunmaktadır (Uğurlar, 2019: 456). 1990-2000 arasındaki dönemde kent merkezi genişleyerek yayılmış, yapılaşma kuzey-güney doğrultusunda yoğunlaşmıştır. Bu dönemde kaçak yapılaşmanın yoğunlaştığı mahallelere Hacıbekir Mahallesi de eklenmiştir. Öyle ki kentte yapılan her on binadan biri bu mahallede yapılmıştır (Harita 1) (Kemeç ve Kamacı, 2016: 66).

Kentin alansal olarak genişlemesi ve büyümesi ile yeni imarlı alanların oluşturulamaması kentsel altyapı sorunlarına neden olmuştur. Bugün kentin yaşadığı altyapı ve gecekondular sorunları o dönemden itibaren süregelmiştir. Ancak sadece göçle ilişkilendirilemeyecek altyapı sorunları 1980 öncesine dayanmaktadır (Deniz, 2009: 184-185). Kente gelen göçmenlerin ucuz arazi olarak gördükleri alanlarda inşa ettikleri gecekonduların büyük bir kısmı toprak, çadır veya seyyar baraka konutlardır. Bunlar zamanla hem kullanılan malzeme hem de nitelik yönünden değişime uğramış ve sahiplik oranı artmıştır. Göçmenlerin zamanla kente tutunabilme kabiliyeti artmış nispeten maddi olanaklara kavuşmuş olmaları bu değişimde etkili olmuştur (Deniz ve Etlan, 2009: 493). Ayrıca kentlerin değişime zorlanan fiziki görüntüleri içinde konut ve arsa mafyası gibi bir olgu ortaya çıkmıştır. Zamanla gecekonduların yerine yasadışı yapılan apartmanlar oluşmaya başlamıştır (Sami, 2009: 22-23).

Harita 1. Van kenti 1990 yılı kentsel alanı ve yerleşmelerin dağılışı

Göçlerle beraber kentlerde ortaya çıkan önemli sorunlardan bir diğeri yoksulluktur. Bu da kente gelenlerin birçok şeyden mahrum kalmasından ve geçimlerini sağlayacak bir iş bulamamasından kaynaklanmaktadır. Özellikle zorunlu göçlerle kente gelen göçmenler hazırlıksız ani bir şekilde göçe zorlandıkları için kentlerde işgücü fazlalığı, kente entegre olamama ve yoksulluk gibi sorunlarla karşılaşmaktadırlar (Tümtaş ve Ergun, 2014: 7). Giderek büyüyen işsizlik sorunu ailelerini geçindirmek zorunda olan insanların çaresizlikten gayri meşru işlere bulaşmasına neden olmuştur. Özellikle sigara, mazot ve şeker kaçakçılığı gibi işler yapmaktadır. Ayrıca kentte hırsızlık ve kapkaç olaylarının artması dikkat çekicidir. (Deniz, 2009: 183).

Bu dönemde ayrıca göl seviyesinde yaşanan yükselme ile ortaya çıkan felaket sonrasında konut ihtiyacı doğmuştur. 1996 yılında göl seviyesinin yükselmesi Van'a bağlı kıyıda bazı mahallelerde taşkınlara sebep olmuş ve konutlara zarar vermiştir. Van AFAD İl Müdürlüğünden alınan verilere göre İskele Mahallesi ve Havaalanı civarında göl kotu 1950'lere yükselmiş ve bu Buzhane mahallesinde 12, İskele mahallesinde 261, Eminpaşa mahallesinde 65 olmak üzere toplam 338 konuta zarar vermiş ve kullanılamaz hale getirmiştir. Afet bölgesi ilan edilen bölgede mevzuat gereği yapılaşmaya izin verilmediği için konutlarda yaşayanlar buradan taşınmak zorunda kalmıştır. Hasar tespit işlemlerinin ardından burada yaşayanlar dört mahalle olacak şekilde Şemsibey mahallesine yerleştirilmişlerdir. Ayrıca Yüzüncü Yıl Üniversitesi kampüsünde göl seviyesi karaya doğru sokulmuş ve Bardakçı Köyünde dört hane kullanılamaz hale gelmiş orada yaşayanlar da yine Şemsibey mahallesine yerleştirilmişlerdir (Van AFAD İl Müdürlüğü, 2019).

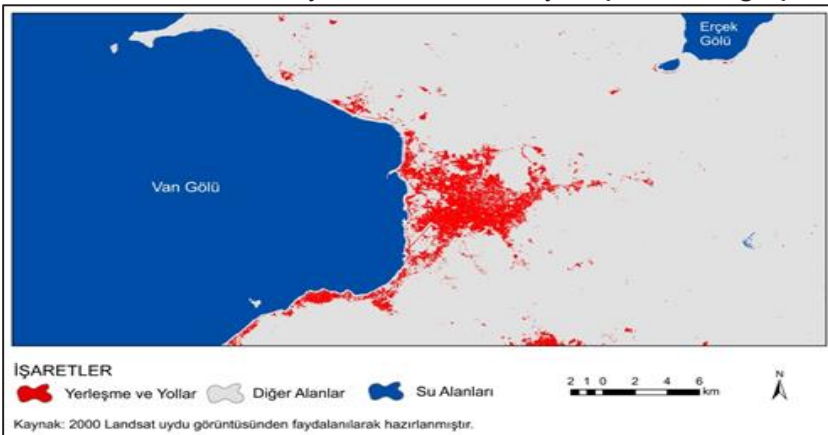
Bu dönemde kentin uygulamadaki 1978 tarihli imar planının kentin artan nüfusu ve yayılan yerleşme alanlarını kontrol etmedeki yetersizliği anlaşılınca 1994 yılında hazırlanan yeni Nazım planının amacı kentin makroform elemanlarının yeni büyüklük, işlevsel çeşitlenme-ihtisaslaşma ve gelişme yön ve alanlarının belirlenmesi olmuştur. İşlevsel ve fiziki yapılarının gösterdiği özellikler nedeniyle Merkezi İş Alanı ile iki yönündeki çevresi "Merkezi Bölge" olarak belirlenmiştir. Özelliği nedeniyle bu kesimde, kentin diğer bölümlerinde uygulanan planlama yaklaşım ve süreçleri farklı olmuştur. Bu kesimin önemli bir bölümü, sosyal donatım ve lojmanların yoğunlaştığı bir merkez niteliği göstermektedir. Batısında, anayola kadar uzanan ve mevcut planda konutlara ayrılmış bulunan boş kesimler yüksek yoğunluklu konut-ticaret alanı yeşil alan olarak düzenlenmiştir (Nazım Plan Açıklama Raporu, 1994).

2.4. 2000 Sonrası Dönem

Van Gölünün doğusundaki düzlükler ile Erek Dağının batısındaki ovada kurulan Van kent merkezi ilk olarak karayolu ve demiryolu istikametinde gelişme göstermiş, bu süreç içerisinde karayolunun sağladığı olanaklar ile karayolu aksı boyunca alansal gelişimine devam etmiştir. Bugün karayolunu da geçerek Van Gölüne doğru gelişen kent hızlı nüfus artışı ile birlikte planların dışında bir gelişme göstermektedir. Özellikle göçlerle kente gelenlerin mevzuata aykırı oluşturdukları gecekondu ile planlı alanın dışına çıkmış kentin batı ve kuzey kesimlerinde yeni yerleşme alanları oluşmuştur. Kent hem nüfus artışı açısından hem de yerleşme sınırı açısından doğal eşikler nedeniyle doyunluğa ulaşmış ve fiziki gelişimi kısıtlanmıştır (Kılıç, 2014: 68).

Günümüz Van kenti makroformu devlet karayolları üzerindeki resmi ve ticari birimler ile kentin en eski merkezi olan karayolunun batısında yer alan valilik binası, belediye teşkilatı ve çarşı merkezi ile şekillenmiştir. Merkezi iş alanını (MİA) oluşturan bu kesim çevresine doğru genişleyen ve saçaklanan bir dokuya sahiptir. Merkezi iş alanından güneyde yer alan Edremit'e doğru gidildikçe Van Göl'üne yaklaşan yamaçların oluşturduğu eşik aşıldığında Edremit'e ulaşılmaktadır. Kent batıda Van Gölü ile sınırlanırken kuzeyde kenti kuşatan yamaçların ovayı tanımladığı nokta aşılarak Organize Sanayi Bölgesi (OSB) ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi gibi önemli kurumlar ile sınır kuzeye doğru meyletmektedir. Doğuda Bostaniçi'ni de içerisine alan sınır yamaçlara dayanmaktadır (Harita 2) (Uğurlar, 2019: 454).

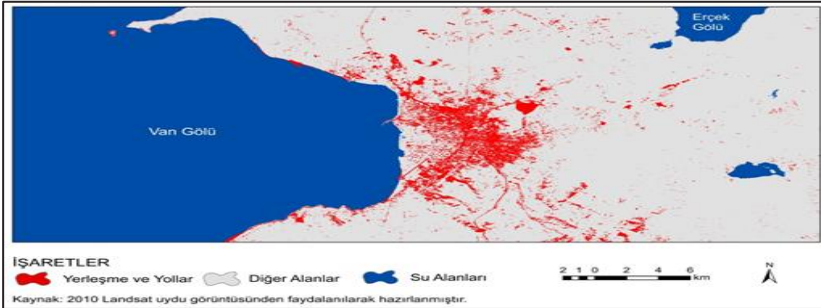
Harita 2. Van kenti 2000 yılı kentsel alanı ve yerleşmelerin dağılışı

2000 yılı bina sayım cetvellerine göre kentte toplam bina sayısı 66.678'dir. Bunun 55.203'ü konutlardan oluşmaktadır. Konut üretim biçimlerine göre yapılan konut sayıları bakımından en fazla konut bu dönemde özel kesim tarafından yapılmıştır. Konut yapı malzemesi olarak bu dönemde en fazla kullanılan malzeme briket olmuştur. Konutların 4312'si briketten, 154'ü beton bloktan, 583'ü tuğladan, 68'i taştan ve 7'si kerpiç malzemeden yapılmıştır. Konutlar genelde tek katlı olup çok katlı binaların yaygın olmadığı bu dönemde 44.644 adet konut tek katlı, 7394 konut 2 katlı, 1927 konut 3 katlı, 354 konut 4 katlı yapılmıştır. 5 kat ve üzerindeki konut sayısı 655'tir (2000 Yılı Bina Sayım Cetveli).

Kentte 2000 yılı sonrasında diğer dönemlere göre daha hızlı bir yapılaşma sürecine girilmiştir. TUİK'ten elde edilen verilere göre kentteki mevcut yapı stoğunun %0,2'si 1950 öncesi döneme, %6'sı 1951-1980 dönemine, %38,5'i 1981-2000 dönemine ve %52,3'ü ise 2001-2010 dönemine aittir. 2000 yılı bina sayım cetvellerine göre Akköprü, Abdurrahmangazi, Buzhane, Cumhuriyet ve Şerefiye mahallelerindeki konutların büyük kısmı 1980 öncesinde inşa edilmiştir. 1991-2000 yılları arasında kent merkezinin genişlediği ve yayıldığı konutların ise kuzey güney doğrultusunda yoğunlaştığı görülmektedir. 2001-2010 döneminde Van kentsel alanında konut üretimi daha çok Alipaşa, Cumhuriyet, Hafızıye, Halılağa ve Vali Mithat Bey mahallelerinde yoğunlaşmıştır. Aynı zamanda İstasyon, Yeni, Karşıyaka, Beyüzümü mahallelerinde konut üretimi azalarak da olsa devam etmektedir (Kemeç ve Kamacı, 2016: 66-68). Konut üretiminin gerçekleştiği bu alanlarda günümüzde iki ayrı sosyo-mekânsal oluşumdan bahsedilebilmektedir. Birincisi, İki Nisan Caddesi, Cumhuriyet Caddesi ve Maraş Caddesi güzergâhında yapılan lüks konutların yer aldığı yüksek gelir grubunun yaşadığı mekânlardır. İkincisi ise kentin çevresinde göçle gelen kesimlerin yaşadığı Hacıbekir (Haçort), Altıntepe, Beyüzümü, Süphan ve Şamranaltı gibi yoksul kesimin yaşadığı mekânlardır (Özer, 2009: 79).

Harita 3. Van kenti 2010 yılı kentsel alanı ve yerleşmelerin dağılışı

Kentlerin mekânsal gelişim sürecinde etkili olan unsurlardan biri olan konut, kentlerde toplu mekânlar, farklı hayat tarzları gibi sosyal anlamlara sahiptir. Yani konutun yer aldığı mahalle ya da semt, inşaat kalitesi, donatıları, işçilik, kullanılan malzeme, iç planı, maddi değeri gibi faktörlere göre kullanıcı profili değişmektedir. Kentsel alandaki sosyal ayrışma tam da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Farklı sınıfların yaşam biçimleri ve ihtiyaçları ile çeşitlenen tüketim kalıpları ayrışmayı desteklemektedir. Bu bağlamda kentlerde ortaya çıkan farklı konut mekânları arasındaki ayrışma daha da büyümekte ve yeni konut uygulamaları hayata geçmektedir. Apartmanlaşmanın yaygınlaştığı ve artık kent halkı tarafından büyük kabul gördüğü kentin bugünkü görüntüsünden anlaşılmaktadır. Kentte siyasal, ekonomik, mimari ve sosyo-kültürel faktörlere bağlı olarak gelişen apartmanlar konutun biçimsel olarak birçok özelliğinin değişim ve dönüşümünü göstermektedir. Endüstrileşme, modernleşme, zenginlik ve konfor gibi kavramları barındıran apartman konutları kentteki modernleşme hareketleri, yeni sanayi tesislerinin kurulması, eğitim seviyesinin yükselmesi gibi faktörlere paralel olarak hızla yayılmış ve günümüzde lüks apartman sayısını artırmış ve lüks apartman bloklarının içinde yer aldığı siteler yapılmaya başlanmıştır. Kentte nüfus artışı da apartman konutlarına olan talebi artırmıştır; çünkü sınırlı alanda daha fazla nüfusun barınmasını sağlayacak apartmanlar konut sorununa çözüm olarak düşünülmüştür.

Foto 7. Apartmanlaşmanın yoğun olduğu Halılağa Mahallesi (Gölbaşı Caddesi)

Apartman tipi konutlarda artık toplumun bütün sınıfları yaşamakta ancak üst sınıfları ayıran yeni bir konut olgusu 'siteler' ortaya çıkmıştır. 2000'li yıllarda Türkiye'de yaygınlaşmaya başlayan site konutları, orta ve üst gelir grubuna sahip kişiler tarafından tercih edilmekte ve bazı özellikleri ile kullanıcıların konut kriterleri arasına girmektedir. Sitenin özelliği etrafının duvar veya tel ile çevrili olması, güvenli ya da güvenliksiz olup, kendine ait bir yeşil alana sahip çeşitli sosyal ve kültürel faaliyetlere imkân sunmasıdır. Ayrıca kentte son yıllarda ortaya çıkan bir başka konut tipi rezidanslar olup stüdyo dairelerden oluşan konutlardır. 1+1 ve 2+1 şeklinde yapılan bu daireler daha çok bekâr kişiler (öğrenci, memur, vb) veya çekirdek aileler tarafından tercih edilmektedir. Genelde eşyalı şekilde kiralanın ya da satılan bu konutlar günü birlik, haftalık, aylık ya da yıllık olarak kiralanabilmektedir. Van bir sınır kenti olduğu için özellikle İran'dan gelen turistlerin ailece gelerek gününbirlik, haftalık ya da aylık olarak bu daireleri kiraladığı gözlenmektedir. Kent merkezinde daha çok görülen bu konutlar iş alanlarına yakınlığı ve ulaşım kolaylığı gibi etkenlerle daha çok tercih edilmektedir. Van'da daha çok kent merkezinde yapılan bu tip konutlar Maraş Caddesinde, Kazım Karabekir Caddesinde, Suvaroğlu Caddesinde, İskele Caddesi, İki Nisan Caddesinde yoğunlaşmaktadır.

2.4.1. 2011 Yılındaki Van Depremi

Van kentinin de içinde bulunduğu Van Gölü Havzası geçmiş dönemlerden beri tektonik ve volkanik pek çok yeryüzü olayının yaşandığı bir bölgedir. Bu bağlamda Türkiye'nin birinci derece deprem kuşağı üzerinde bulunan kent deprem hareketleri bakımından oldukça aktif bir sahadadır. Bölgenin bu özelliği göz önünde bulundurularak yerleşme ve konut üretimi noktasında daha bilinçli ve hassas olunması gerekmektedir. Kentin kurulduğu saha itibari ile daha genç ve dolgu malzemeden oluşan ova tabanında olması kentin büyük çapta hasar almasını kaçınılmaz kılmaktadır (Alaeddinoğlu ve ark.2016: 137).

Jeoloji Mühendisleri Odası'nın hazırladığı rapora göre 2011 yılında meydana gelen 7,2 şiddetindeki depremlerde Van-Erciş merkezinde ağır hasar alan ve yıkılan yapılar, yeraltı suyu seviyesi sığ olan, zemin mukavemeti zayıf alüvyal sahalarda 5-6 katlı yığma ve betonarme malzeme ile inşa edilmiştir. Ayrıca ODTÜ Deprem Mühendisliği Araştırma Merkezi raporuna göre hasarlı yapıların genelde zayıf zeminde niteliksiz malzeme kullanılarak kalitesiz donatı ve işçilik hataları ile inşa edildiği denetim görmeyen binalar olduğu belirtilmiştir (Van Depremi Birinci Yılı Değerlendirme Raporu, 2012: 4-5). Kentte yapı kullanım izni olan yapılarda en yaygın kullanılan

malzeme yığma malzemelerdir ve toplam yapıların (30.179 yapının) 13.548'inde briket, 11. 505'inde kerpiç yığma malzemesi çoğunlukla kullanılmıştır. Betonarme yapı sayısı ise 2509'dur (Tablo 1).

Tablo 1. Van'da yapı kullanım izni olan yapılarda kullanılan yapı malzemesi

Yığma Malzemeli Yapılar					Betonarme Malzemeli Yapılar	Toplam
Briket	Tuğla	Taş	Kerpiç	Diğer		
13548	404	2049	11505	32	2509	30179

Kaynak. Van Depremleri, YYÜ 23 Ekim-9Kasım 2011 Van Depremleri Raporu,2012: 57

2011 yılında meydana gelen 7, 2 büyüklüğündeki deprem 1976 Çaldıran depreminden sonra yaşanan en büyük ikinci deprem olarak kayda geçmiştir. Etkilenen nüfus miktarı, yerleşim birimi sayısı ve ekonomik zararları dikkate alındığında deprem kentte ciddi sonuçlara yol açmıştır. Deprem sonrasında yapılan hasar tespit çalışmalarına göre Van ilinde yaklaşık 190.000 yapı hasar görmüştür. Bu yapılardan 148. 000'i konut, yaklaşık 19.000'i işyeri ve yaklaşık 20.000'i ahır niteliğinde olan yapılardır. Konutlara yönelik çalışmada yaklaşık %25'inin (38.000) yıkılmış veya ağır hasarlı olduğu kayıtlara geçmiştir. Ortalama hane halkı büyüklüğünün (2013) 5,6 olduğu Van ilinde depremin ardından kalacak yeri olmayan kişi sayısının yaklaşık 200.000 olduğu tespit edilmiştir (Kemeç ve Karahan, 2019: 227-228). Depremde en ağır hasarı alan mahalleler nüfusun ve yapılaşmanın yoğun olduğu merkez mahallelerdir. Bunlar yapıların yapım aşamasında kullanılan malzemenin eksik veya yanlış kullanıldığı, denetimsiz, eski ve çok katlı yapıların olduğu mahallelerdir. Hasarlı bina sayısının en az olduğu mahallelerde ise yapılar daha sağlam ve kat sayısının az olduğu Şemsibey, Buzhane ve İskele Mahalleleridir. 1976 yılından bu yana afet bölgesi kabul edilen Şemsibey mahallesinde konutların büyük bir kısmı iki ve üç katlı afet konutu olduğu için hasarlı konut sayısı azdır, (Alaeddinoğlu ve ark., 2016: 142). Depremin ardından ortaya çıkan sonuç konutların depreme dayanıklı olması ve konut kalitesi arasındaki ilişkidir. Özellikle kırsal alanlarda hasarın büyük olması ve yörede kerpiç malzemenin fazla kullanılmasından kaynaklanmıştır (Deniz ve ark., 2017: 1442).

Kentte 2000 yılı sonrasında kentsel gelişim ve konut üretim sürecinde etkili olan depremlerden sonra yıkılan ve ağır hasar alan konutların sayısının fazla olması kentte var olan konut sorununu daha

da arttırmıştır. Konut talebinin artması ile konut kira ücretinde ve satış bedellerinde yüksek oranda artışlar meydana gelmiştir. Kentte depremin etkilerini hemen her mahallede görmek mümkündür ancak kullanılan malzeme ve bina yaşına göre mahallelerde hasar durumu değişmektedir. Van kent merkezinde deprem sonrasında konut ihtiyacına yönelik olarak inşa edilen konutlar kent içerisinde nüfus hareketliliğine sebep olmuştur. Bu süreçte yapılan çok sayıda toplu konutlar ve diğer özel konut üretimleri kentin çeşitli mahallelerine yayılmıştır. Gerek özel kesim gerekse kamu tarafından yapılan TOKİ konutları için uygun kredi teşvikleri ile konut edinimi sağlanmıştır. Van'da deprem sonrası TOKİ tarafından yapılan toplam afet konutu 12.977'dir. Bu konutların 2448 adedi Kalecik mahallesinde 6 etap halinde yapılmıştır (Foto 6).

Foto 6. Solda Edremit, sağda Kalecik TOKİ konutları

En fazla Edremit ilçesinde yapılan afet konutlarının sayısı 7616'dır. Bu mahallelerden başka 2 etap halinde Karpuzalan mahallesinde 1040, Hangediği'nde 80, Dağönü'nde 225 ve Kevenli'de 480 afet konutu yapılmıştır. Van'da afet konutlarının dışında TOKİ tarafından farklı konut projeleri de uygulanmıştır. Bunlar; Kevenli'de yapılan 800 adet alt gelir grubu konutu, Van merkezde ve Pirreşit'te yapılan 214 altyapı ve sosyal donatı konutu, Bardağcı, Sarmansuyu, Yeni Cami, Bostaniçi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesinde 4001 idare konut uygulaması yapılmıştır. Kevenli, Bardağcı, Şerefiye ve Kurubaş'ta yapılan 2990 konut+sosyal donatı ve Yeşilköy'de yapılan 78 tarımköy uygulaması ile konut üretimi gerçekleştirilmiştir. Toplamda TOKİ tarafından Van kentine yapılan konut sayısı 21.066'dır (Tablo 2).

Tablo 2. Deprem sonrası Van kentinde yapılan afet konutları (2012-2019)

Mahalleler	Konut Sayısı	Etap	Mahalleler	Konut Sayısı	Etap
Kalecik	494	1. Etap	Edremit	270	11. Etap
Kalecik	424	2. Etap	Edremit	494	12. Etap
Kalecik	338	3. Etap	Edremit	468	13. Etap
Kalecik	384	4. Etap	Edremit	336	14. Etap
Kalecik	528	5. Etap	Edremit	396	15. Etap
Kalecik	280	6. Etap	Edremit	528	16. Etap
Edremit	574	1. Etap	Edremit	408	17. Etap
Edremit	312	2. Etap	Edremit	480	18. Etap
Edremit	352	3. Etap	Bostaniçi	288	1. Etap
Edremit	404	4. Etap	Bostaniçi	800	2. Etap
Edremit	324	5. Etap	Karpuzalan	528	1. Etap
Edremit	624	6. Etap	Karpuzalan	512	2. Etap
Edremit	416	7. Etap	Hangediği	80	
Edremit	476	8. Etap	Dağönü	225	
Edremit	302	9. Etap	Kevenli	480	
Edremit	452	10. Etap	TOPLAM: 12.977		

Kaynak: (<https://www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler> 12.04.2019)

Deprem konutlarının büyük kısmı için Edremit ilçesi güneyinde yapılaşma alanının dışında yer belirlenmiştir. Bununla birlikte kentin diğer uç noktası olan Bardakçı köyü, Yüzüncü Yıl Üniversitesi ve Edremit arasındaki yaklaşık 35 km mesafeyi bulmuştur. Bu durum kentsel işlevlerin işletme maliyetine yansımakta, trafikte zaman kaybına neden olmaktadır (Kemeç ve Kamacı, 2016: 82-83). TOKİ konutlarının yapıldığı zemin özellikleri dikkate alındığında konutların yapıldığı bölgelerde zeminin depreme dayanıklı sert ve yaşlı kayalar üzerinde, kısmen dağlık ve eğimli yamaçlarda yapılmış olması ova tabanında kurulan kent merkezine nispeten daha güvenli bir konumda yapıldıklarını göstermektedir. Ancak özellikle Edremit TOKİ konutları başta olmak üzere diğer konut alanlarının fay hatları üzerinde konumlanması bir tezat oluşturmaktadır. Ayrıca bu alanların tercih edilmesi konut kullanıcıları açısından da çeşitli sorunların yaşanmasını kaçınılmaz kılmıştır. Depremden sonra kentte artan konut ihtiyacına yönelik en kısa sürede konut üretmek amacıyla maliyeti düşük ve standart özelliklere sahip konut yapımını amaçlayan TOKİ, kentte daha çok az ve orta gelirli ailelere yönelik konut üretimi gerçekleştirmiştir. Bu konutların planlama ve uygulama aşamaları Türkiye'nin her ilinde aynı özellikte olup kentsel gelişme ve kent kimliği ile kullanıcı

memnuniyeti bağlamında büyük sorunların yaşanmasına neden olmaktadır. Kentlerin yerel mimari özellikleri kültürel yapıları dikkate alınmadan, aile tipine, yaşam tarzına, gelenek ve göreneklerine uygunluğu tespit edilmeden sadece ticari mantıkla seri üretim halinde inşa edilen konutların aksine kentlerin kültürel, fiziki ve ekolojik özellikleri dikkate alınarak konut üretimi gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Van’da yapılan TOKİ konutları için de aynı durum geçerlidir. Bölgenin iklim koşulları, yerel mimari özellikleri dikkate alınmadan yapılmıştır.

Deprem sonrası oluşan riskli bölgeleri taşımak ve konutları güçlendirmek için yasal birtakım hazırlıklar yapılmıştır. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından önce kentsel dönüşüm yasası hazırlanmış, bununla birlikte yürürlükteki iki yasa revize edilmiş ve kentsel dönüşümün altyapısı oluşturulmuştur. Deprem sonrası zarar gören ve yıkılma riski taşıyan bölgelerdeki binaların taşınması ya da güçlendirilmesine karar verilmiştir. Yasa ile sadece fay hatları üzerindeki bölgelerde dönüşüm yapılmayıp, sel ve heyelan riski altındaki yerleşim bölgelerinde de dönüşüm faaliyetlerinin yapılması kararlaştırılmıştır (Seydioğulları, 2016: 60). Deprem sonrası ortaya çıkan riskli alanlar üzerine TBMM gündemine alınan “Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun Tasarısı”, dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından ortaya atılan “kentlerde var olan riskli yapıların yıkılarak yenilenmesine ilişkin” düşüncenin eyleme geçirilmesine yönelik ilk somut adımdır¹. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından 2013 yılına kadar kentsel dönüşüm kapsamında Van’da 149 hektarlık bir alan Bakanlar Kurulu Kararı ile riskli alan ilan edilmiştir. Alan içerisinde 3 bin 500 yapı 14.500 nüfus bulunmaktadır. 149 hektarlık bu alanın 44 hektarı TOKİ’ye yetki yapılarak konut üretimi gerçekleştirilmiştir. Geri kalan kısmı ise kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik proje alanı olarak kullanılmıştır².

2.4.2. 2013 Yılında Büyükşehir Olma Süreci

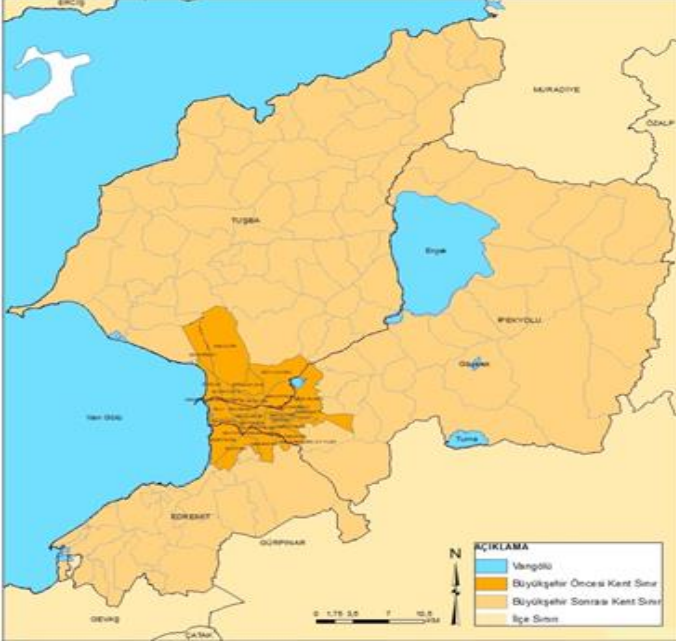
Van ilinin 6360 Sayılı Kanun ile Büyükşehir Belediyesiye dönüştürülmesi ile il sınırları ve büyükşehir belediye sınırları örtüştürülmüştür. İl özel idaresi kaldırılarak İpekyolu ve Tuşba ilçeleri merkez ilçe olmuş Edremit ilçesinin sınırı genişletilmiştir. Merkeze bağlı mahallelerin birleştirilmesi ile sınır değişiklikleri gerçekleşmiş, 8 belde belediyesi kapatılmış, ilçe belediye sayısı 13’e yükselmiş ve 580

¹ (http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3941&tipi=4&sube=0, Erişim Tarihi: 15.06.2019).

² (<https://www.csb.gov.tr/van-i-bastan-basa-yeniledik-bakanlik-faaliyetleri-766>, Erişim Tarihi: 15.06.2019).

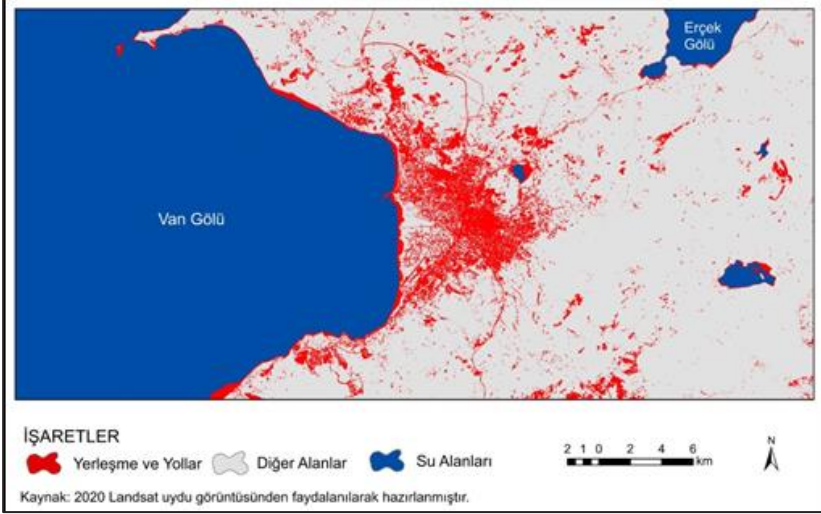
köy mahalle olmuştur (İzci ve Turan, 2013: 142). Değişen yeni idari yapıya göre Van'daki köy sayısı 580'den sıfıra düşmüş, mahalle sayısı 117'den 691'e yükselmiş, ilçe sayısı 11 iken 13'e çıkmış, 10 bucak ve 8 belde belediyesi kapatılmıştır. Köyler merkeze bağlanıp tüzel kişiliklerini kaybedince kırsal nüfus oranı %0, kent nüfus oranı %100 olmuştur. Van'ın merkez mahallelerinden 59 köy ve 8 mahalle Tuşba ilçesine, 32 köyü ve 18 mahallesi İpekyolu'na bağlanmıştır. Edremit ilçesine ise merkeze bağlı Süphan, Şabaniye, Eminpaşa ve Mezbaha deresinin güney kesimleri ile dört köy bağlanmıştır. Bu değişikliklerden sonra Van merkezde oluşturulan üç ilçeden İpekyolu 50, Tuşba 67, Edremit ise 30 mahalleye sahip olmuştur. Diğer ilçelerde tüm köylerin tüzel kişiliği kaldırılmış, tüm belde ve bucaklar kapatılarak mahalleye dönüştürülmüştür (Kalkan ve ark., 2019: 5011-5012). 6360 sayılı yasa kapsamında Van Büyükşehir Belediye sınırları dâhilinde idari bağlılık ve sınır değişikliği yapılmıştır. Merkeze bağlı köyler ve bazı mahalleler Edremit ilçesine bağlanmış ve Şabaniye Mahallesi'nin bir kısmı Cevdetpaşa Mahallesi'ne eklenmiş, Hacıbekir Mahallesi'nin bir kısmı ise Şabaniye Mahallesi ile birleştirilmiştir. (İzci ve Turan, 2013: 131) (Harita 4).

Van'ın büyükşehir olmasının kentte, sosyo-kültürel, coğrafi, mali ve siyasi pek çok soruna sebep olduğu aşikârdır. Bu süreç ile birlikte yaşanan gelişmelerden bazıları; istihdam imkânlarının artması, su, kanalizasyon gibi altyapı hizmetlerinin artış göstermesi, yol bakımı ve onarımlarının hızlanması, çevre düzenlemeleri ve peyzaj çalışmalarının yaygınlaşması ve ulaşım ağında genişleme ve ulaşım hizmetlerinde iyileştirmeler olmuştur. Sosyal faaliyetler artmış ve çevre temizliği hizmetinde gelişmeler yaşanmıştır. Ancak bu süreçte trafik yoğunluğunun ve toplu taşıma ücretlerinin artması, çevre temizlik ve emlak vergilerindeki artış ile su faturalarındaki artış halkı sosyal ve ekonomik anlamda yaşanan olumsuzluklar sıkıntıya sokmuştur (Kaypak ve Yılmaz, 2017: 134). Ayrıca büyükşehir kanunu ile birlikte yerel yönetimlere aktarılan pay artmıştır. Büyükşehir belediyesi sınırları içinde yaşayan kişi başına düşen pay 216 TL'den 382 TL'ye yükselmiştir. Yerel yönetimin mevcut payı 220.540 TL iken 390.810 TL olmuştur. İlin pay artış oranı %77,2, kişi başına düşen payın artış oranı %167 olmuştur (Koyuncu, 2012: 6-7).

Harita 4. Van'ın büyükşehir olmadan önceki ve sonraki kentsel alan sınırı

Van kentinde nüfus artışı ve kentsel gelişmeyi aynı paralele yönetebilmek amacı ile 1976,1978 ve 1996 yıllarında yapılan imar planları ve bunların dışında yapılan ilave ve revizyon imar planları kararları ile arazi kullanımı gerçekleşmiştir. 2013 yılından önce uygulanan nazım planları ve imar planlarının kentteki hızlı nüfus artışını yakalayamadığı ve buna bağlı olarak kentin batı ve kuzeyde planlı alanının dışında plana aykırı gelişmeler yaşandığı görülmüştür. Kent merkezinin güneyinde kalan Hakkâri yolu üzerinde ve merkezin doğusu ile kuzeybatısında bulunan tarım arazileri imar planına aykırı bir şekilde yerleşme alanına dönüşmüştür. Van Gölü kıyı kenar çizgisine dikkat edilmeden 1655 kotuna uyulmadan afete maruz bölgede kent makroformunun tanımlanamadığı alanlarda konutlar yapılmıştır. Bu gibi gerekçelerle beraber 2011 yılında meydana gelen depremin ardından kent yeni bir yapılanma sürecine girmiş Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve belediye işbirliği içine girerek imar planı üzerinde çalışmalar yapmıştır. 2013 yılında Bakanlık 63062 sayılı kanun kapsamında Van kentinde 15000 h alanda imar planı yaparak TOKİ konut alanları ile göçle gelen nüfusun ikamet ettiği ruhsatsız yapı alanlarını imar planı sınırına dâhil etmiştir (Harita 5) (Uğurlar, 2019: 456).

Harita 5. Van kenti 2020 yılı kentsel alanı ve yerleşmelerin dağılışı

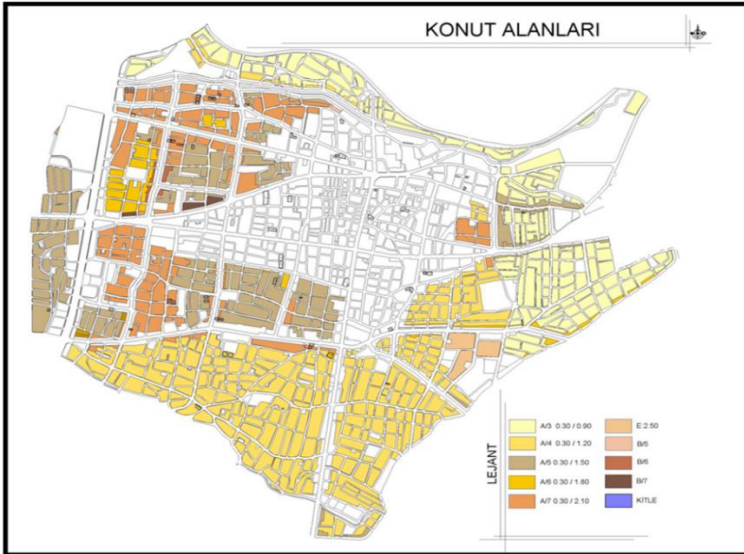
Planda kentin kentsel çalışma alanı 8 bölgeye ayrılmıştır. Bunlar yönetim merkezleri, merkezi iş alanları, ticaret alanları, pazarlama alanları, toptan ticaret alanları ile kentsel servis alanları, konut dışı kentsel çalışma alanları, askeri alanlar ve belediye hizmet alanlarıdır. Kentin yönetim sosyo-kültürel ve ticari kullanımının merkezi olan merkezi iş alanları kent merkezinde bulunan merkezi iş alanları yapılanma koşullarıyla birlikte korunmuştur. Bu bölgelerde yapılaşma koşulu Van yerleşiminin en yoğun yapılaşma şartı olan B-6 (Bitişik Nizam 6 kat) ve B-5 (Bitişik Nizam 5 kat) bulunmaktadır. Konut altı ticaret alanları 3. Derecedeki ticaret alanları olup ana ulaşım aksları üzerinde yer alan ve ana yolların servis verdiği konut altı ticaret alanlarıdır. Genellikle A-5, A-6 taks:0.30 (Ayrık nizam kat 5-6 izni verilen ve yol çekişi 0.30 olan) yapılaşma nizamına sahiptir. Konut altı ticaret kullanımı kararı getirilmiş parsellerde, zemin üstünde konut kullanımı esas olup; kat mülkiyetine geçilmek kaydı ile bina yönetiminin izni ile ticaret, ofis, büro vb. kullanımlar yer alabilir (Harita 6) (Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon 1/ 1000 Uygulama İmar Planı Merkez Etapı Plan Açıklama Raporu, 2013:117-120).

Planda Konut alanları planlanırken kurum verileri öncelikli olarak dikkate alınmıştır. Kentin uygulama görmeyen ve ifraz edilmemiş alanların bulunduğu alanlar üzerinde yollar genişletilerek konut alanlarında yol ve yeşil akslara devamlılığı sağlayacak gelişme konut alanları önerilmiştir. Van Merkez İlçenin merkezinde ve doğusunda uygulama gören konut alanları bulunmaktadır. Bu uygulama alanları yol düzenlemeleri haricinde genelde aynen korunmuştur. Kent

merkezi hariç tüm yapılaşmalar ayrıık nizam olarak belirlenmiştir. Kent merkezinin yapılaşma şekli bitişik nizam ve ayrıık nizam şeklindedir. En yüksek yapılaşmalar kent merkezinin çevresinde görülmektedir. Planlama alanında yapılaşma koşulları ile getirilen bazı teşvikler ile yaşam standartları ve konforunun yükseltilmesi amaçlanmıştır (Harita 6) (Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon 1/ 1000 Uygulama İmar Planı Merkez Etabı Plan Açıklama Raporu, 2013: 123).

Konut alanları ve ticaret alanlarında yapılacak yapılarda emsalle elde edilen konut sayısı aşılmamak kaydı ile farklı büyüklüklerde (m²) konut yapılabilir. 4000 m² ve üzeri ada ve parsel bazında yapılacak uygulamalarda teşvik etmek amacıyla Van Belediyesi İmar ve Şehircilik Müdürlüğünün uygun görüşü doğrultusunda inşaat emsalinin (maksimum) 0.10'u oranında artış verilebilir.” Kent merkezine bağlanan kentin ana caddeleri üzerindeki adalarda (15 ve 20 m) yola cepheli olan parsellerin zemin katları, ticari kullanımlara ayrılmıştır. Hane halkı büyüklüğü 5, ortalama daire büyüklüğünü 180 kabulleri ile hesaplamalar sonucunda merkez planlama nüfusu 155,000 olarak öngörülmüştür (Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon 1/ 1000 Uygulama İmar Planı Merkez Etabı Plan Açıklama Raporu, 2013: 124).

Harita 6. Van kentinde konut alanlarının dağılışı (2013)

Kaynak. (Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon 1/ 1000 Uygulama İmar Planı Merkez Etabı Plan Açıklama Raporu, 2013:124).

Van kentine ait onaylanmış ve uygulanmakta olan imar planına göre belirlenen kentsel gelişme alanları kentin güneyindeki yapılaşmamış alanlar ve bunların çevresinde yer alan kuru tarım arazileridir. Çevre düzeni planında ise çevre yolu eşik kabul edilmiş, Kurubaş köyü çevresindeki gelişme alanları hariç imar planındaki çevre yolunun dışındaki alanlar gelişmeye kapatılmıştır. İmar planı ile kuzeydeki sanayi alanları, çevre düzeni planında kentsel gelişme alanı olarak kabul edilmiş, imar planında organize sanayi bölgesinin güneyi kentsel gelişme alanı olarak gösterilmiş, çevre düzeni planında bu alan konut dışı kentsel çalışma alanına dâhil edilmiştir. Çevre düzeni planında amaç Van kent merkezini ticaret, hizmet ve sanayi sektörüne dayalı bölge merkezi haline getirmektir. İlin sahip olduğu imkânlar, sınır ticareti ve hizmet sektörüne bağlı olarak geçmişteki köklü ticari merkez işlevinin geliştirilmesi amaçlanmıştır (Kılıç, 2014: 69).

Sonuç

Kentler, kuruldukları tarihten günümüze kadar geldikleri süreç içerisinde çeşitli evrelerden geçmiş, sahip oldukları fiziki unsurlar ve içinde yaşayan beşeri faktörler tarafından şekillenmiş farklı kullanım alanlarına ayrılmışlardır. İnsanoğlunun daima daha iyi yaşam standardına erişme isteği kentleri biçimsel ve fonksiyonel anlamda değişime uğratmış ve kentlere doğru bir nüfus hareketliliğine sebep olmuştur. Göçlerin kentlerde sebep olduğu, sosyal, ekonomik ve fiziki sorunların ötesinde sosyolojik ve psikolojik sorunların yaşandığı şiddet ve suç oranlarının fazlaca görüldüğü alanlar haline gelmiştir. Türkiye’de 1950’li yıllarda başlayan kırdan kente göçler bazı büyük kentleri kapasitesinden fazla nüfusu barındırma zorunluluğu ile karşı karşıya getirmiş, fiziksel ve ekonomik anlamda yetersiz gelen kent kaynakları bu nüfusu kent dışında kendine ait bir mekân oluşturmaya mecbur bırakmıştır. Nitekim barınma ve yaşama imkânını kendi ölçüsünde elde etmeye çalışan nüfus kentte, gecekondular sorunu, çarpık kentleşme, işsizlik, altyapı, yetersiz sağlık ve eğitim hizmeti gibi çeşitli kentsel sorunların kaynağı haline gelmiştir.

Türkiye’nin göç alan her kentinde olduğu gibi Van’da da göçlerin ortaya çıkardığı kentsel sorunlar günümüze kadar gelmiş ve kent başta konut sorunu olmak üzere çeşitli sorunların merkezi haline getirmiştir. 1980’li yılların sonlarında başlayan ekonomik, siyasi ve güvenlik temelli göçler kent merkezinde hızlı ve kontrolsüz biçimde artarken kent salt demografik bir kentleşme ile karşı karşıya kalmıştır. Göçlerin yoğun olarak gerçekleştiği 1990’lı yıllardaki zorunlu göçlerle gelen kitleler halindeki nüfus kentin kenarında yasadışı bir şekilde konuşlanmış ve yeni yerleşme alanlarını oluşturarak bunların zamanla

kentin merkez mahallesi haline gelmesini sağlamıştır. Kentte göçlerle beraber artan nüfusun barınma ihtiyacına dayalı ortaya çıkan konut sorununa yönelik olarak yapılan konut üretim faaliyetleri; kentin fiziksel anlamda genişlemesine, büyümesine ve yeni gelişme akslarının oluşmasına neden olmuştur.

Kentlerin kuruluş gelişme ve nihai durumunda etkili olan unsurların başında gelen konut sorunu, göçler dışında doğal afetlere bağlı olarak da kentin biçimlenmesinde, yeni kalıplarının oluşmasında önemli bir faktördür. Özellikle Van kentinde ciddi bir konut açığını ortaya çıkaran 2011 depremlerinden sonra yaşanan konut sıkıntısı özel kesim ve kamu konut üretimleri ile giderilmeye çalışılmış ancak hala kentte konut sorunu giderilememiştir. Deprem sonrası özellikle kamu konut üretim modeli olan TOKİ toplu konutları günümüzde neredeyse bütün kentlerde şekilsel olarak kent gelişim yönünün aksine bir gelişim yönü belirlemektedir. Kamu kaynaklarına ait arazilerde konut üretme mantığına dayalı olan TOKİ konutlarının inşa edildiği bölgeler genelde kent merkezine oldukça uzak henüz çeşitli kentsel hizmetlerin olmadığı ve ancak uzun zaman sonra bu hizmetlerden faydalanma imkânının olabildiği bölgelerdir. Bu konutlar kullanıcıları açısından avantaj ve dezavantajlara sahip olmakla beraber kentler için mecburi bir gelişim aksı oluşturmaktadır. Van kenti özelinde TOKİ konutları kentin kuzey güney yönünde alansal olarak genişlemesine sebep olurken, kentin doğusunda Kalecik konutları ile kentsel alan sınırı doğuya doğru genişlemiştir. Ayrıca çoğunluğu Edremit ilçesinde yapılan toplu konutlar bugün kentin Edremit güzergâhına doğru gelişimini sağlamış Edremit ilçesine doğru yol boyu alanlar imara açılarak yeni modern binaların yapımına imkân sağlamıştır. Bununla birlikte kent merkezi iş alanı ve civarında konut profili değişmiş lüks apartman konutları ve rezidanslar yapılarak bu bölgelerde konut kiralari ve fiyatları oldukça yükselmiştir. Deprem sonrası yapılaşma ile birlikte kentin yerleşme sınırının zorlandığı ve bundan sonraki süreçte planlama ve kentsel gelişim sürecinin sıkı denetimi gerekmektedir.

2012 yılında çıkarılan 6360 Sayılı Büyükşehir Yasası ile Van'ın da içinde olduğu 14 il büyükşehir statüsüne getirilerek merkeze bağlı kırsal alanlar kent merkez mahallesi olmuştur. Kentlerin gelişimi açısından oldukça sıkıntılı bir süreci barındıran bu durum karşısında kentsel alan sınırı genişlemiş ve kent nüfusu büyümüştür. Van'da büyükşehir olmanın getirdiği avantaj ve dezavantajlar farklı şekillerde ele alınsa da ortada olan gerçek kentsel kimlik kazanımı çabası içerisinde olan kentin kırsal karakterinin kente hâkim olmaya başlamasıdır. Kentin mekânsal gelişim sürecinde kentsel alanın

sınırının değişimi ve genişlemesi bakımından büyükşehir olma durumunun önemi büyüktür.

Kentlerin mekânsal gelişim sürecine etki eden çeşitli faktörlerin başında gelen konut üretim faaliyetlerinin etkisinin önemli olduğu Van kentinde gecekondularla başlayan bu süreç TOKİ'lerle devam etmiş günümüze kadar gelmiştir. Kentin günümüz makroformunun oluşumunda etkili olan bu süreçlerde kentin kazanımları ve kayıpları ile ilgili olarak çalışma süreci boyunca elde edilen bulgulardan da hareketle kentin geçmiş yıllardan beri en büyük sorununun imar problemi olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kentin planlama kriterlerine, gelişim yönü ve eğilimlerine uygun olarak kamu arazilerinde kentle işlevsel bütünlüğü sağlayan yeni gelişme alanları oluşturulmalıdır. Konut üretim faaliyetlerinin etkin rol aldığı kentin mekânsal gelişim sürecinde konut alanları doğru planlanmalı yeni gelişme alanları belirlenerek konut üretimi yapılmadan önce gerekli alt ve üstyapı elemanları oluşturularak kullanıcı mağduriyeti yaşanmasının önüne geçilmelidir. Kentin gelişim sürecinde konut üretimi bağlamında önemli bir etkiye sahip olan göçler sonucu oluşan gecekonduların yoğun olduğu mahallelerde kentsel dönüşüm ve kentsel yenileme faaliyetleri yapılarak eski yıpranmış konutlar ve yapıların kentsel görünümüne uygunluğu sağlanmalıdır. Kentsel dönüşüm sadece yapılarda yapılan yenileme çalışmaları ile sınırlanmayıp, ayrıca sosyal ve ekonomik anlamda da buralarda yaşayanlara çeşitli fırsatların sunulması gerekmektedir. Konut sorununun çözümüne yönelik olarak ve çarpık kentleşmenin önüne geçmek adına kente göçen dar gelirli kesimin gecekondular yapmadan önce planlanmış ve altyapısı hazırlanmış alanlarda ucuz arsa veya konut temin edilmelidir. Kentin fiziksel olarak biçimlenmesinde önemli bir faktör olan gecekondular için acil olarak çözüm üretilmeli ve çözüm sadece basit imar affi düzenlemelerinde aranmamalıdır.

Van kentinin üzerinde bulunduğu alan itibari ile depremlere elverişli olması yapı üretiminden sorumlu mercilerin dikkatsizliği sebebiyle yaşanan depremlerden ciddi şekilde zarar görmektedir. Bu bağlamda başta yerel yöneticiler, sivil toplum kuruluşları, üniversite ve kentteki bütün paydaşlarla birlikte depreme daha hazırlıklı bir kent oluşturulmalı ve yapı-konut üretiminde deprem hususu göz önünde bulundurulmalıdır. Kentte deprem sonrası konut sorununa yönelik olarak yapılan TOKİ konutları ile ilgili kullanıcıların yaşadıkları sıkıntılar dikkate alınarak yaşanan mağduriyetler giderilmelidir. Konut üretim faaliyetlerinde etkin rol alan konut üreticilerine çeşitli teşvik ve krediler verilerek ödeme kolaylığı sağlanarak yeni konut alanları tahsis

edilmelidir. Zira kentin geçmişten beri yaşadığı konut sorunu günümüzde de devam etmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğlu, S., (2007), Van Şehir Dokusu Ve Tarihi Eserlerinin Tahrip Edilmesinde Ermenilerin Rolü, A.Ü. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (35), 311-339.
- Alaeddinoğlu, F., Sargın, S., ve Okudum, R. (2016). 2011 Van depremi ve kentsel nüfusta mekânsal farklılaşmalar. *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (39), 133-149.
- Alp, Ş., (2016). Geleneksel Van Bahçe Kimliğinin Temel Unsurları, *Plant Dergisi*, <http://Www.Plantdergisi.Com/Yazi-Doc-Dr-Sevketalp-239.Html>. Erişim: 13.02.2018.
- Deniz, O. (2009). Van kent merkezine yapılan göçler ve göçün kentsel gelişim üzerine etkisi, *TÜCAUM V. Ulusal Coğrafya Sempozyumu* Tam metni içinde, (s. 175-186).
- Deniz, O., Etlan, E. (2009). Kırdan kente göç ve göçmenlerin uyum süreci üzerine bir çalışma: Van örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(2), 472-498.
- Deniz, O., Yıldız, M. Z., Parin, S. ve Erdoğan R. (2017). Deprem ve göç: 2011 Van depremi örneği, *Social Sciences Studies Journal*, 3(10), 1426-1444.
- Eriçok, A. (2019). Küreselleşme Bağlamında Van'ın Kent Turizmi Olanaklarının Değerlendirilmesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 171-191.
- Evliya Çelebi Seyahatnamesi* (Topkapı Sarayı Bağdat 305 yazmasının transkripsiyonu- Dizini). (2001). IV. Kitap. Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman (Haz). İstanbul: YKM Yayınları.
- Harvey, D. (2013). *Sosyal Adalet ve Şehir*. Morali, M. (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- İzci, F. ve Turan, M. (2013). Türkiye’de Büyükşehir Belediyesi Sistemi Ve 6360 Sayılı Yasa İle Büyükşehir Belediyesi Sisteminde Meydana Gelen Değişimler: Van Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (1), 117-152.
- Kalelioğlu, E. (1980). *Şehir Coğrafyası Bakımından Van*. (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi) A.Ü. D.T.C.F. Ülkeler Coğrafyası Kürsüsü, Ankara.
- Kalkan, Y., Bozdoğan, S. ve Benek, S. (2019). 6360 Sayılı Kanunun Van İli Kırsal Alanının Gelişimine Etkisinin İncelenmesi.

- International Social Sciences Studies Journal*, 5(44), 4996-5014.
- Kaypak, Ş. ve Yılmaz, V. (2017). Yeni Büyükşehir Uygulamasının Yerel Halk Üzerindeki Etkileri: Van Örneği. *YYÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (4), 124-135.
- Kemeç, S. ve Kamacı, E. (2016). Van Kenti Makroform Gelişimi Ve Konut Stoğunda Değişim: 1980-2012 Dönemi. Suvat Parin (ed.), *Van Kent Araştırmaları* içinde (s. 54-84). İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Keser, Ü. (2009). Van Kenti Ve Yapılar, Van Kent Sempozyumu. *TMMOB Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Van İl Koordinasyon Kurulu* Tam metni içinde (s. 34-52).
- Kılıç, O. (1994). *Van Sancağı (1548-1648)*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Fırat Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.
- Kızılaslan, E. (2001). *Van Şehri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Konyar, E. (2015). Urartu Dönemi'nde Van Gölü Havzası'nda Evsel Mekanlar, Proje Kesin Raporu, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Koyuncu, E. (2012). Yenilenen Yerel Yönetim Sisteminde Belediye ve İl Özel İdarelerinin Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Alacakları Payların Karşılaştırmalı Analizi, Kasım, www.tepav.org.tr, s. 6-7.
- Özer, A. (2009). Sosyo-ekonomik yapı, göç ve kentleşme bağlamında yerel yönetimler, Van örneği, *Van Kent Sempozyumu*, Van: TMMOB Van il Koordinasyon Kurulu, 65-82.
- Öztürk, Ş. (1998). Mimari Açından Tarihi Van Evleri. *Dünyada Van Dergisi*, (12), Ankara, 26-28.
- Sami, K. (2009). Zoraki, Zorunlu Göç'ün Yarattığı Kentsel, Kültürel ve Mekansal Bellek Yıkımı: Van Kenti Toplumsal Ferasetin Neresinde?. *Van Kent Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 01-02-03 Ekim, TMMOB Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği Van İl Koordinasyon Kurulu, ss. 21-34.
- Seydioğulları, H. S. (2016). Yeni Yasal Düzenlemelerle Kentsel Dönüşüm. *Planlama Dergisi*, (26), 51-64.
- Şahin, G. (2015). 1926-1927 ve 1928 Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnâmelerinde Van Vilayeti, *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 1 (9), 429-444.
- Tuncel, M. (2012). Bugünkü Van. *İslam Ansiklopedisi*, (Cilt. 42, ss. 510-512).

- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2014). Göç ve Yoksulluk Kıskacında Yıkılan Bir Kent: Van, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (2), 1-23.
- Uğurlar, A. (2019). Van Kentsel Gelişimi ve Güncel Konut Piyasası İlişkisinin Değerlendirilmesi. *İdealkent Dergisi*, 27(10), 447-488.
- Yılmaz, M. (2012). 50 Yılda (1960-2010) Van İli'nde Kır-Şehir Nüfus Değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (28), 33-56.
- Van İmar Planı Açıklama Raporu, 1978.
- Nazım Plan Açıklama Raporu, 1994
- 2000 Yılı Bina Sayım Cetveli
- Van Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü, 2011
- Van Depremi Birinci Yılı Değerlendirme Raporu, 2013.
- Van (Merkez) Ve Çevresi İlave+Revizyon 1/ 1000 Uygulama İmar Planı Merkez Etabı Plan Açıklama Raporu, 2013
- Van AFAD İl Müdürlüğü, 2019
- <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/van-vilayeti/van-kaza/yerlesim-birimi/cografya.html> 21.12.2020
- <https://kilavuzu.com/rykov/10212/index.html> 16.12.2020
- <https://kilavuzu.com/rykov/10212/index.html> 16.12.2020
- http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3941&tipi=4&sube=0, 15.06.2019
- <https://www.toki.gov.tr/illere-gore-projeler> 12.04.2019
- http://www.spo.org.tr/genel/bizden_detay.php?kod=3941&tipi=4&sube=0, 15.06.2019
- <https://www.csb.gov.tr/van-i-bastan-basa-yeniledik-bakanlik-faaliyetleri-766>, 15.06.2019

